

BUTLLETI

DEL GRUP D'ESTUDIS SITGETANS

Any X

Agost/Novembre 1986

N.º 37/38

LA COVA DE SANT LLORENÇ

La cova de Sant Llorenç s'obre a 245 m sobre el nivell del mar, a la vessant NO de la muntanya de Sant Joan, pertanyent al terme municipal de Sitges, població de la que dista uns sis km aproximadament. Les seves coordenades són en el full 448 del mapa a escala 1 : 50.000 de l'Institut Geogràfic y Catastral: long. 5° 29' 30" i lat. 41° 14' 10" (1).

El descobriment de la cova i la primera excavació que s'hi realitzà es deuen a Miquel Utrillo. Els materials d'aquesta excavació foren posteriorment estudiats per J. de C. Serra Ràfols i publicats a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1926. Les restes quedaren dipositades al Museo Arqueològic de Barcelona, on actualment resten exposades.

L'estudi que ens ocupa s'ha realitzat sobre els materials de la cova exposats al castell de la Geltrú i que formen part dels fons de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer. Les restes foren dipositades al Museu després d'una cala realitzada el 29 de setembre del 1961, a més d'altres prospeccions de membres del Museu durant una visita. Altres restes foren donades per Josep Serra i Ciré propietari dels terrenys on s'ubica la cova (2).

La cova de Sant Llorenç es troba als últims contraforts importants del massís del Garraf, que, formant part de la serralada Prelitoral, s'estenen en uns quants quilòmetres al sud de Sitges, fins que a l'alçada de Calafell s'enfonsen dins el mar. Vers l'interior s'hi troben algunes formacions de certa importància que separen la plana de Sitges de les riques terres de conreu de la plana del Penedès, integrada dins de la depressió Prelitoral. Les serres envolten les petites plataformes costaneres, on es situen les poblacions de Sitges, Ribes i Vilanova i la Geltrú.

Geològicament podem dir que mentre la plana del Penedès i les estretes plataformes litorals estan constituïdes per materials moderns, horitzontals o dèbilment alterats, producte de sediments marins de finals del Miocè, quan el mar envoltava el massís del Garraf i s'endinsava per la fossa del Penedès, contràriament el Garraf, igual com les serralades Litoral i Prelitoral, està format per materials antics, de roques dures de l'era Primària i de la Secundària, entre les quals predominen les calcàries. Aquestes es troben fortament afectades pel plegament alpí que les trastocà. Cal destacar el caràcter inhòspit i poc acollidor del massís del Garraf, constituït primordialment per roques permeables amb una manca quasi absoluta de terres de conreu.

La xarxa hidrogràfica d'importància és inexistente, llevat dels torrents ocasionals que es produeixen amb el recorregut de les aigües de pluja pels fondos o zones baixes entre carenes.

L'única zona habitable és la formada per estretes franges litorals, que s'inicien a Sitges amb el delta format per la sedimentació de la riera de Ribes, i que forma una plana litoral d'uns

quatre quilòmetres de materials quaternaris antics. Aquí s'inicia la pèrdua d'importància de la serralada Litoral ja que perd consistència, les formacions es distancien i minva molt la seva alçada. Aquest procés d'aplanament insinua una plataforma litoral que continua a Vilanova mercès a les aportacions del riu Foix que formà la plana de Vilanova, d'uns deu quilòmetres de longitud.

L'interland de la cova acusa el típic clima mediterrani, d'hiverns temperats, amb pluges moderades a primavera i tardor, d'estius secs i calorosos. Aquesta tònica general resta una mica modificada a nivell del mar i per les característiques pròpies del relleu. Per això els voltants de la cova gaudeixen d'un clima una mica més moderat i amb un règim pluviomètric un xic més generós.

La vegetació natural és pobra, formada principalment per un maquis de llentiscle i bargalló. A tot el massís, calcari i amb afloraments superficials de calcària, és minsa la vegetació d'importància, i el poc bosc que hi ha es refugia en enclaus ombrívols o en sectors on petites taques de terra margosa permeten la presència de flora.

ELS MATERIALS

Les restes conservades són essencialment ceràmiques. Hi ha, però, algunes ascles de sílex, un ganivet denticulat del mateix material, una resta malacològica, un botó piramidal de base quadrada amb perforació en V, peces d'un collar de petxina i un fragment de bronze que podria pertànyer a un anell.

Els materials responen als dos moments, ja constatats, d'ocupació de la cova, el primer s'esdevindria a l'inici de l'edat del Bronze (Bronze Antic), i el segon durant el Bronze Final. El primer moment és caracteritzat per la ceràmica incisa de decoració campaniforme i el segon per la terrissa acanalada, amb els tipus que se li solen associar (raspallada, incisa, solcada i esgrafiada).

LA COVA DE SANT LLORENÇ I EL VAS CAMPANIFORME

El v.c. es pot dividir en diversos tipus. Seguint la tipologia realitzada per Guilaine per als vasos francesos del Pirineu i el sud de França serien: Campaniforme cordat, Campaniforme internacional, Campaniforme de transició, Campaniforme pirenaic i Epicampaniforme.

El v.c. internacional es caracteritza per presentar el tipus clàssic de campana, amb decoració a bandes amb puntillat. El v.c. de transició tindria una decoració de tradició paneuropea i pirenaica, sobre formes ceràmiques locals. El v.c. pirenaic té una decoració incisa i impresa sobre formes de substrat indígena.

A Catalunya, i pel que pertoca a la cultura

megalítica, cal esmentar els estudis realitzats per Cura Morera, que diferencia dos estils, primordialment el pirenaic i l'internacional. El v.c. pirenaic tindria una decoració incisa amb un punxó de punta roma. La temàtica decorativa està composta per ziga-zagues, retícules i impressions de punts alterns. Les formes de les ceràmiques són molt variades.

En conjunt els dos autors divideixen fonamentalment el v.c. en dos tipus essencials: l'internacional i el pirenaic. El primer es podria definir com el clàssic, amb formes acampanades que donen nom al vas. El segon o pirenaic seria un producte regional amb influències d'un substrat anterior, que realitza sobre formes alienes al campaniforme decoracions d'aquest tipus, però que abandona la decoració puntillada, tret característic del primer tipus.

Els exemplars ceràmics estudiats a la cova de Sant Llorenç han d'incloure's dins el campaniforme pirenaic, tant per la seva decoració com per la forma dels suports.

La cronologia del v.c. és un dels aspectes més discutit i tractat pels autors. En la actualitat el tema no està resolt ni de bon tros, ja que recents datacions de C14 ens donen un resultat a priori sorprenents.

Guilaine en tractar el v.c. francès dels Pirineus, estableix una cronologia basada en el propi vas i en el seu acompanyament. Aquesta seria:

I) Decoració puntillada o amb impressió de cordes, botons amb perforació en V rodons, i les darreres peces de calais planes, rodones o irregulars.

II) Vers el 2000 a. JC: Escudelles decorades en petits solcs, botons amb perforació en V rodons o en forma de tortuga, i braçalets d'arquer.

III) Vers 1900-1800 a. JC: Estil dit pròpiament pirenaic, vas clàssic amb formes indígenes decorades amb triangles incisos, ziga-zagues, domers i cremalleres. Primers botons prismàtics.

IV) Fase epicampaniforme: Ganivets de sílex de retoc unifacial. El mateix Guilaine, en estudis posteriors, constata una data anterior al 2000 a. JC per al campaniforme francès pirenaic, i en conseqüència el cordat i l'internacional s'enlairarien vers el 2300 a. JC. El campaniforme pirenaic tindria una etapa de perduració que s'endinsaria en el Bronze Antic.

Miquel Cura ens confirma una cronologia del 2250 a. JC per al v.c. internacional, basant-se en la datació radiocarbònica de Savassona, amb la qual cosa quedaria inclòs dins les últimes fases de l'Eneolític. El campaniforme pirenaic tindria per a l'autor una etapa de desenvolupament des del 2000 a. JC al 1800 a. JC, dins ja de l'edat del Bronze. Continuaria després la cultura pirenaica des del 1800 al 1400 a. JC, dins ja del Bronze Mitjà.

El caràcter tardà que sembla caracteritzar el v.c. a Catalunya, ja el destacava L. Pericot en realitzar el seu estudi del megalitisme català i la cultura pirenaica. La importància del fenomen megalític ve donada per l'aparició dins dels megalits de v.c. associats a un ric aixovar, que ens pot ajudar a la sistematització cronològica.

Pericot qualifica el fenomen megalític català com un fet tardà, basant-se en certs elements als quals apareix associat. Les restes usals dins els megalits solen ésser puntes de sílex amb aletes i peduncle, v.c., ceràmica incisa, ceràmica llisa, grans vasos amb decoració en relleu, peces d'os amb perforació en V, i sobretot una gran abundància de material metàl·lic. El metall sol ésser de bona qualitat, de bronze amb bona

proporció d'estany i de formes avançades. L'aparició d'àmbar i la bona qualitat del metall fan suposar a Pericot la tardana cronologia del megalitisme pirenaic i per tant la del v.c. que s'hi troba associat.

Pel que pertoca al sud del Principat tenim els estudis de Vilaseca Anguera, que es centraren essencialment en la província de Tarragona. L'autor també estableix una cronologia tardana per al v.c. Per a Vilaseca n'hi hauria una successió ininterrompuda des del 3000 al 1500 a. JC. La separació entre l'Eneolític i el Bronze és difícil de fer a les comarques tarragonines, ja que el v.c. apareix a coves sepulcrales teòricament anteriors, i després s'associarà a elements del Bronze Antic (restes de metall, botons prismàtics amb perforació en V).

Totes les opinions recollides ens parlen doncs del v.c. com un fenomen tardà a Catalunya.

El campaniforme de tipus pirenaic que apareix a la cova de Sant Llorenç pot datar-se amb seguretat dins del Bronze Antic. El seu caràcter tardà es reafirmaria en el nostre cas per dos trets essencials:

a) La presència d'un botó piramidal amb perforació en V, que s'associa a elements del Bronze Antic, com succeeix a la cova de Toralla on se'l localitza a l'estrat immediatament superior a l'estrat campaniforme.

b) La constatació, entre els materials estudiats per J. de C. Serra Ràfols a la cova de Sant Llorenç, de l'aparició de cordons amb impressions digitals, que seguint Guilaine són un dels elements característics del Bronze Antic.

LA COVA DE SANT LLORENÇ DURANT EL BRONZE FINAL

Pel que fa al segon moment d'ocupació que s'ha constatat, el poc material característic d'un període concret que hi ha ens assegura inicialment que ens movem dins del Bronze Final.

La fragmentació del material ceràmic és la tònica i la manca de formes senceres fa difícil una major concreció. Pel seu valor cronològic destacarem, però, dos fragments:

a) Cos i vora incomplets d'un vas amb nansa, de pasta fina i depurada i acoloriment entre negrenc i cendrós. La part conservada del vas és globular, amb un llavi lleugerament exvasat del qual sorgeix una nansa de secció cilíndrica. La coccio és oxidant. La superfície externa està brunyida. La decoració del vas és caracteritzada per trets suaus acanalats que voregen la nansa, després dos dels acanalats recorren paral·lelament la vora del vas per tot el seu perímetre. Seguint la seva forma el podríem classificar dins del tipus XLIV de la tipologia realitzada per Maluquer. L'autor parla d'un «vaso globular con base plana, borde saliente del que arranca un asa». La decoració acanalada és freqüent en el període cronològic en què ens movem. Es troben paral·lels amb el nostre vas a l'estrat IX de la Pedrera, a la cova del Janet i a Besodía.

b) Fragment de pasta fina i depurada amb brunyit interior i exterior. Acoloriment negrenc. Destaca la seva decoració grafitada, feta quan el fang ja era cuit, formant angles rectes, línies corbes i interseccions entre línies. Aquest tipus d'ornamentació apareix també, entre altres, a la cova del Marcó. Segons Guilaine, en el sud de França aquesta decoració sorgeix tímidament en el Bronze Final II per a desenvolupar-se en el Bronze Final III/A, essent un element característic de la decoració del període. L'aparició de la decoració acanalada ens indica ja un període concret i ben delimitat cronològicament.

La primera peça descrita aquí té relacions amb

vasos similars de la cova d'en Janet i del poblat de la Pedrera de Vallfogona de Balaguer, indicant per a aquest exemplar una cronologia situada vers el 1000 a. JC. En referència a la decoració acanalada en si mateixa, Guilaine detalla que és típica del Bronze Final III/A, en què arriba al seu màxim apogeu, però també és dóna al Bronze Final II, encara que no generalitzadament.

Altres tipus de decoració ens marquen també uns límits cronològics, com seria la ceràmica esgrafiada amb motiu geomètrics. Aquesta s'inicia a França en el Bronze Final II per generalitzar-se en el Bronze Final III/A.

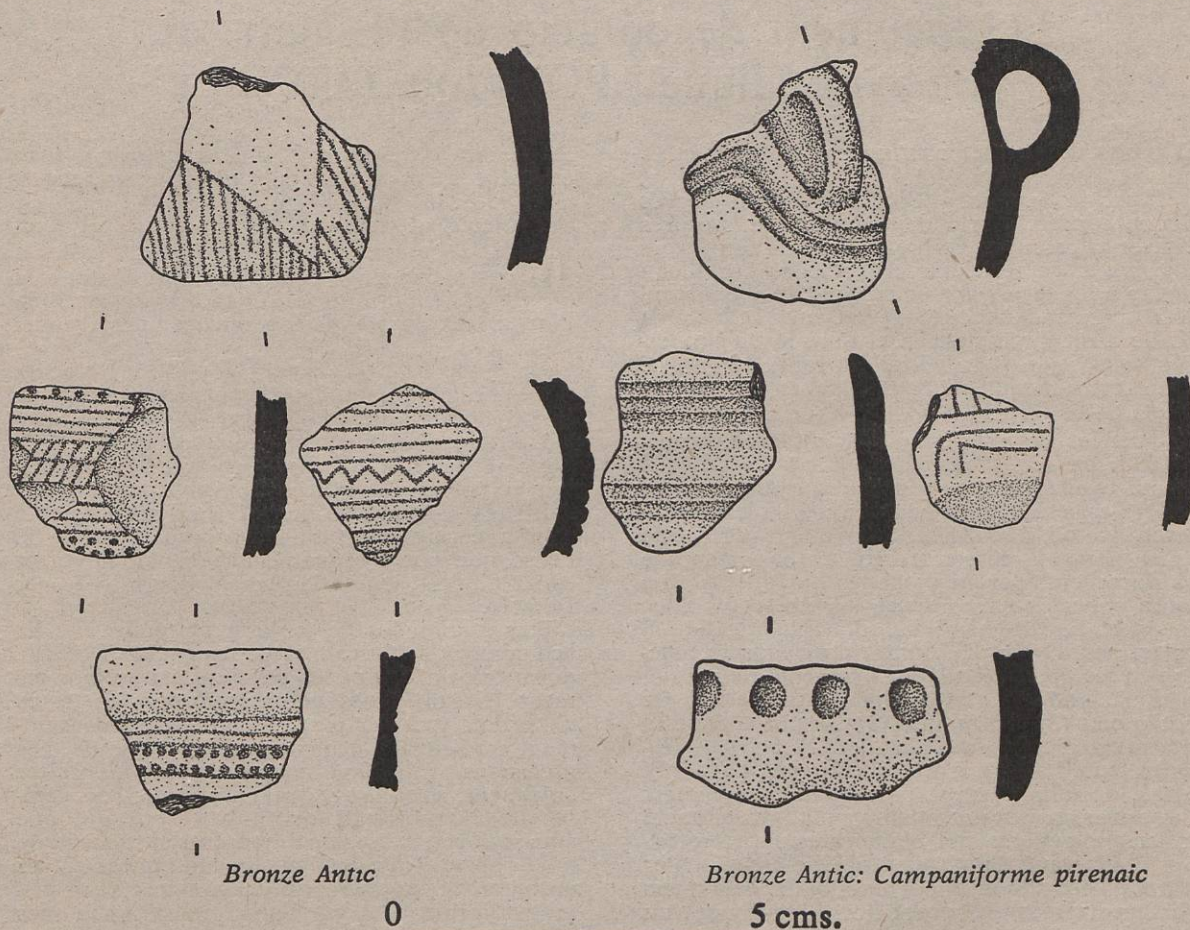
en compte la proliferació de jaciments amb restes del Bronze Final a l'interland de la cova de Sant Llorenç, entre els que podríem citar la balma de Bellvei, la cova d'en Merla, la cova de Mas Vila, la Cobertera, la cova de Sant Antoni i la cova del Duc.

XAVIER RAMADA I CLEMENTE

NOTES

(1) Agraïm l'ajuda que ens ha donat el senyor Salvador Picas, que ens acompanyà a la cova.

(2) Volem deixar constància de totes les atencions que vam rebre dels encarregats de la Biblioteca-Museu Balaguer per a actualitzar l'estudi dels materials que formen part

Per tant, els materials del segon moment d'ocupació de la cova de Sant Llorenç es poden datar entre finals del Bronze Final II i els inicis del Bronze Final III/A.

CONCLUSIÓ

La cova de Sant Llorenç té dos moments d'ocupació: el primer en els inicis del Bronze Antic (1800 a. JC) i el segon en el Bronze Final (1000 a. JC-900 a. JC).

En el seu primer moment la cova va tenir una utilització sepulcral, que es constata per l'abundant troballa de restes humanes (excavació del 1919) i per l'aixovar ceràmic que cal qualificar de campaniforme pireneic. Sembla lògic suposar una relació entre el tardà fenomen megalític que es desenvolupà al nord de Catalunya i les coves sepulcrales estudiades per Vilaseca a la província de Tarragona.

Seguint un procés, que és habitual a Catalunya, ens trobem amb una reutilització de la

cova en el Bronze Final. Sembla demostrat un augment demogràfic en aquest període, si tenim d'aquest treball.

BIBLIOGRAFIA

GENERAL:

- GUILAINE, J.: *L'Age du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon et Ariège*. «Memories de la Société Préhistorique Française 9», 1972.
VILASECA ANGUERA, S.: *Reus y su entorno en la Prehistoria*. Asociación de Estudios Reusenses. Reus (Ed. Rosa de Reus), 1973.

CAMPANIFORME:

- GUILAINE, J.: *Les campaniformes Pyrénéo-Languedociens. Premiers résultats au C14*. «Zephyrus XXV», 1974.
HARRISON, R. J.: *The Bell Beaker cultures of Spain and Portugal*. «American school of pre-

historic research. Peabody Museum. Harvard University Bulletin 35».

PERICOT, L.: *Los sepulcros megalíticos y la cultura pirenaica*. Barcelona 1950.

SERRA RAFOLS, J. de C.: *La cova de Sant Llorenç*. «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans VII». Barcelona 1921-1926, pàg. 51 ss.

CURA, M.: *El megalitisme i el vas campaniforme a les conques del Segre i de l'Alt Llobregat*. I Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. «Cypsela 1», 1976.

BRONZE FINAL:

MALUQUER DE MOTES, J.: *Cata estratigràfica en el poblado de la «Pedrera», en Vallfogona de Balaguer, Lérida*. Barcelona 1960.

— —: *Las culturas hallstáticas en Cataluña*. «Ampurias VII-VIII, 1945-46».

— —: *La estratigrafia arqueològica de la cueva de Toralla (Lérida)*. «Ampurias VI, 1944».

Vega, J.: *Cova de Can Sadurni (Begues)*. Mediterrànea 9, 1975».

El document de dotació de l'Església de Sant Miquel d'Olèrdola (13)

El límits del terme (continuació)

«I per la Senabra» (Dotació). Aquest lloc és el que segueix al riu de Sant Esteve. Després d'haver-lo passat la frontera dona un tomb vers el NE a fi de respectar el terme de Castellet i va cap a les terres ben conegudes de la Senabra. Corresponen a un turó situat uns 1.600 m. a l'E de Les Massuques, en el qual hi ha una església del segle XIII dedicada a santa Maria (1). Apareix al cartulari de Sant Cugat en documents datats entre 990 i 1100 (2).

«I per les Borrelleres» (Dotació). Les Borrelleres han de ser, òbviament, vora la Senabra, i encara avui el torrent que passa a migjorn del turó i l'església s'anomena torrent de les Borrelleres. Ara bé, d'acord amb la manera normal de donar nom als cursos d'aigua és el torrent de les Borrelleres perquè ve de les Borrelleres. Així doncs aquestes terres deuen ser les terres altes que hi ha al SE de la Senabra, vers on s'ajunten els termes d'Olèrdola, Santa Margarida i Castellet, en les quals té origen el torrent. Més difícil és donar raó del nom. Balari creu que vol dir clot o cau (3). Coromines, que rebutja aquesta interpretació, li dona de manera molt vaga i inconcreta, el sentit d'acumulació de grava (4). Penso, aprofitant unes indicaciones del mateix Coromines, que es pot intentar una interpretació millor. Borrelleres pot significar inflores, rotunditats, derivant d'una arrel celta *borr-* (5). Per tant voldrien dir turonets arrodonits, dels quals n'hi ha diversos en aquest lloc. Precisament un d'ells, entre Santa Margarida i Castellet, rep el nom de la Pòpia, que vol dir un cim arrodonit en forma de mamella (6).

«I per Argaderes» (Dotació). Així, sense article, si bé potser es pot entendre que l'article és comú a Borrelleres i Argaderes. L'hem de localitzar a l'extrem E del terme de Castellet i pel que fa al seu significat crec que hem d'anar a parar a l'afirmació de Balari que argada és una variant antiga d'aragall (7). Coromines diu que ve de l'arrel pre-romana *arga-*, que indica les pedres despreses i el solc que deixen en ser arrossegades per les aigües (8). Argaderes serien doncs unes terres plenes d'argades o aragalls, i això és precisament el que es troba sobre el terreny. En el lloc que he indicat hi ha una carena allargada, amb un turó de 430 m. i un sub-turó de 418, del perímetre de la qual surten un seguit de petits escorredors d'aigua. Se n'hi poden comptar deu, a més dels que surten dels extrems N i S: és una veritable aragallera, o com deien abans argadera.

«I fins al puig de Floridi» (Dotació). Floridi és un nom propi, possiblement el del propietari de

les terres (9), nom que s'ha transformat avui en l'adjectiu Florit. El puig Florit és una elevació que hi ha uns 1.400 m. a l'ESE del poble de Torrelletes, al costat de les ruïnes de can Casanyes.

«I per la Pineda» (Dotació). Un quilòmetre al SO de puig Florit hi ha, encara avui, la coma Pineda. Ha de ser el topònim esmentat en el segle X.

«I passa per la coma Lloposa» (Dotació). Aquest sembla ser un topònim perdut, però hi ha possibilitats de conjecturar la seva localització. A distància adequada de coma Pineda, és a dir a uns 1,25 km, hi ha un puig de Llops, i al seu voltant, a l'O i NO hi ha una petita plana cultivada que arriba fins al riu Foix i que té com a centre habitat la masia de Xoriguera. Penso que pot ser anomenada ben idòniament coma Lloposa i que deu ser el lloc indicat per Dotació.

Fins aquí i des de fa ja molt temps ens ha acompanyat fidelment el document de Dotació, donant-nos a distàncies regulars, d'aproximadament 1,5 km, punts per a termenar les terres d'Olèrdola, però a partir d'aquí fa sorprenentment un salt fins al mar desentenenent-se de més precisions. Felicitament ocupa el seu lloc l'altre document, Fronteres, que ens permet de completar el recorregut del límit, i ens diu que aquest «va a la Sagma», que potser s'hauria de modernitzar i dir Sauma. En aquest cas tot és problemàtic, problemàtic el significat i problemàtica la identificació. Sagma podria tenir dues etimologies, una llatina i una altra àrab. Sagma i la seva variant vulgar salma tenien entre altres sentits el de càrrega (10), i a través d'ell el de mesura de capacitat (11). Ara bé, més d'una vegada una mesura de capacitat és alhora mesura de superfície (12), i aquest podria ser el significat de sagma pres com a topònim, entenent que també podria ser genèricament un camp de conreu, sense que fos necessari que tingués exactament les dimensions exigides (13). Si preferim una etimologia àrab procediria de *zahma*, amb un punt diacrític sota la h, que en toponímia vol dir lloc apretat, estret (14). Posteriorment hauria passat a sauma i salma (15). De les tres formes n'hi ha testimonis: Sagma en textos medievals (16), Sauma a Mallorca i a Vilanova mateix (17) i Salma també a Mallorca (18). Jo penso que és més convincent l'etimologia àrab (19), però encara que no fos així la Sagma del nostre document no en resultaria afectada, perquè tant si vol dir terra de conreu com lloc estret, al sud de la coma Lloposa una i altra cosa és el mateix. És a dir, només hi ha terres de conreu en trossos estrets a banda i banda

d'un riu molt encaixonat. Crec que la Sagma s'hauria de situar en un dels dos revolts que fa el riu Foix a un cantó i altre de la frontera entre Castellet i Cubelles: o bé el del molí d'en Gallés, junt a l'ermita de Lurdes, o bé el de can Cucurella.

«Fins al Forn» (Dotació). El primer que fa pensar aquest lloc és una construcció per a coure, sigui pa, sigui caig o argilla, però Coromines demostra extensament que en toponímia forn és també una cova (20), i en el lloc adequat, en una paret rociosa al costat del fondo que baixa a mas Trader, uns 100 m. al S de la línia del terme de Castellet, hi ha una cova important que sempre es cita en les afrontacions de la quadra de Rocacrespa i que en el segle XVII es deia del Traïdor i en el XVIII dels Bumians (21).

El límit seguia després «a la Molella» (Fronteres), diminutiu de mola (22), que en toponímia designa les muntanyes planes per dalt i amb parets verticals al voltant (23), si bé aquestes característiques poden sofrir variacions (24). Penso que la Molella ha de ser un dels cims, potser el més alt, de la serra que hi ha al SO de la Nina, i que un document del segle XVIII anomena de les Marraquines, si bé avui, que jo sàpiga, no té nom.

«I a les Porcígoles» (Fronteres). Porcígoles és un mot derivat de porc, i encara que Coromines diu que sempre es refereix a un edifici, a una cort de porcs (25), almenys en aquest cas concret jo en tinc dubtes. Efectivament seria el primer cas en el transcurs d'aquestes atermenacions en què els documents prendrien un edifici com a punt de referència (26). Preferiria entendre Porcígoles com a paratge abundant en porcs, lloc on pasturen els porcs. Pel que fa a la seva identificació és força dubtosa, però la geografia

ens porta necessàriament al lloc en què la riera de Cunit deixa el terme de Castellet i entra en el de Cubelles. En tal lloc el mot Porcígoles no ha deixat cap rastre, però sí que hi ha un altre nom que s'hi pot relacionar. El nom d'aquest lloc es grafia avui el Barretó, paraula que sense experimentar cap canvi fonètic podria escriure's també el Verrató. I un verrató és un porcell, un porc jove (27). No deixo de veure que la relació està agafada una mica amb agulles, però no pot ser deixada de banda sense més ni més (28).

I arribem a la senya final del terme: «I va per l'aigua de Cunit fins el mar» (Fronteres). En el lèxic altomedieval aigua vol dir curs d'aigua, és a dir, un torrent o una riera (29), i en terres de Cunit hi ha dos torrents, el del Mas d'en Pedró, prop del límit amb Cubelles, i la riera de Cunit, més a ponent. Aquesta última és més important i té a més l'avantatge de passar just al costat del poble de Cunit, fet que justificaria el seu nom, si és que, clar, aquest poble ja existís en la primera meitat del segle XI. Constància documental d'això no la tenim, ja que un possible primer esment de Cunit no arriba fins al 1118 (30). En canvi són més indicatives les restes monumentals. Avui ens queda una part de l'església romànica de Cunit, un temple de tres absis de començaments del segle XII (31). Si en començar el segle dotzè Cunit tingué capacitat per a construir un temple relativament important, quan tenia ben a prop el de Cubelles, és que aleshores era ja un poble poblat i ric, cosa que fa que haguem de fer retrocedir els seus inicis com a mínim a 60 o 70 anys enrera al primer terç del segle XI. Per tant no seria cap anacronisme que Fronteres pogués dir que la riera es deia de Cunit.

IGNASI M.ª MUNTANER

(1) SALVADOR LLORACH I SENTÍS: *El Penedès durant el període romànic*, S. Sadurn d'A. (Llopart) 1983, p. 148 s.; Esteve Cruaques i Oliver: *Esglésies romàniques del Penedès*, Vilafraça (Museu de Vi.) 1980, p. 54.

(2) JOSÉ RIUS SERRA: *Cartulario de Sant Cugat del Vallès* (3 vols.), Barcelona (CSIC) 1945-47 (= CSCV), n.º 292, 465, 522, 525, 567, 800.

(3) JOSÉ BALARI y JOVANY: *Orígenes históricos de Catalunya*, S. Cugat del V. (Inst. Intern. de Cult. Rom.) 1964, p. 159, citant Muratori.

(4) JOAN COROMINES: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. II, Barcelona (Curial/Caixa) 1981, p. 129 b, l. 21 ss. (en endavant DECLC).

(5) En fer l'etimologia del mot porra (DECLC VI, pàg. 709 ss.) fa referència a una arrel cèltica, sorotàptica (p. 712 a, l. 19), que té el sentit de gras, inflat, botit, que hauria donat en irlandès mitjà *borr*, en gal·les mitjà *bwrr* i en còrnica *bor*, arrel derivada d'una altra indoeuropea **bhors* que en les llengües germàniques hauria originat una família de mots amb el sentit moral d'orgull, grosseria, rigidesa (p. 710 b, l. 42).

(6) DECLC VI, p. 696 b.

(7) BALARI o. c., p. 160.

(8) DECLC I, p. 376 a, i J. COROMINAS/J. A. PASCUAL: *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (DCECH), Madrid (Gredos) 1980, vol. I, p. 325 b i notes.

(9) En el CSCV apareix en quatre documents un Floridi val·lesà que en morir en 992 fa una deixa a Sant Cugat.

(10) DCECH vol. II, p. 630 b, mot *enjalma*. D'aquest sentit ve el mot somera, és a dir una bèstia de càrrega, una bèstia saumera o somera.

(11) *Diccionari cat.-val.-bal.*, mot *salma*. Aquesta mesura devia correspondre aproximadament al que podia carregar un bestia. També *somada* (vegi's DCVB) és la càrrega d'un animal.

(12) Quartera en català i fanega en castellà (en català faneca/fanegada) són alhora mesures de gra i un camp d'extensió apta per a sembrar aquesta mateixa quantitat de gra.

(13) Hi ha el cas semblant de parellada, que és l'extensió de terra que pot llaurar un parell de bous en un dia, però també en general un camp conreat.

(14) Segons carta de Pere Balaña i Abadia, professor d'àrab de la Universitat de Barcelona, que m'ha donat abundants referències sobre aquest punt.

(15) En una evolució similar a la de deçme, deume, delme.

(16) El primer de l'any 978: «Ipsas cigias qui sunt iusta ipsa sagoma» (CSCV n.º 130). El segon del 1013: «In suburbio barchinonense, in locum vocitatum ad ipsa sagma» (ACA, Fons monacals, Montalegre, n.º 614). El tercer, vers 1030, en el document Fronteres. El quart del 1142 en un resum d'un document perdut: «Al lloc dit la sagma, a l'alou de S. Pau del Maresme» (J. Alturo i Peruchó: *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*, Barcelona (F. Noguera) 1985, vol. II, n.º 238). I el cinquè del 1206: «In territorio Barchinone in loco vocitatu ad ipsa sagma» (Libr. Ant. I, n.º 1078). Els textos segon i cinquè me'ls ha proporcionat Joan Bastardas i Parera.

(17) A Artà, segons Joan Coromines, *Estudis de toponímia catalana* (2 vols.), Barcelona (Barcino) 1965, vol. I, p. 257, i a Vilanova hi ha una Saumella tocant al terme de Cubelles prop de la costa.

(18) És la variant que dona Coromines per a la Sauma d'Artà citada en la nota anterior. Per cert que Coromines distingeix entre Salma a la qual atribueix un origen llatí (*Est. Top. Cat. I. c.*) i Selma que creu que ve de l'àrab (ib. p. 265). No sé si és que els dona una etimologia diferent, o bé pensa que tenen la mateixa i es tracta d'una distracció. Josep Moran m'ha donat la referència d'un altre Selma clarament àrab. Es tracta d'un musulmà esmentat en 1058: «Selma, cliente de Almuafec, Dios le haya perdonado» (S. Puig y Puig: *Episcopologio de la sede barcinonense*, Barcelona [Bibl. Balmes] 1929, p. 119).

(19) Principalment perquè en llatí la forma sagma havia ja desaparegut probablement feia molt temps, segons diu sant Isidor (lloc citat a la nota 10). En canvi de l'àrab sí que podia procedir una sagma, canviada després en sauma i salma (i potser també en selma).

(20) DECLC vol. IV, p. 131 a, l. 45 ss.

(21) Documentació del mas Trader que m'ha deixat Antoni Almirall i Andreu. Concretament es tracta d'una venda de la quadra i terme de Rocacrespa feta el 25 d'abril del 1627: una venda de la jurisdicció, delmes, censos i altres drets sobre la quadra i terme de Rocacrespa feta el 21 de febrer del 1667 i un resum, probablement del segle XVIII, dels llocs que limiten els termes de Cubelles i Castellet. Pel que fa als noms de la cova sospito que cova del Traïdor és equivalent a del Trader, i el nom de Bumians és de lectura no clara, almenys en al seva inicial.

(22) El DCVB no dona molella entre els derivats de mola, però en el lloc corresponent hi ha Molelles, un llogarret de la plana de Vic.

(23) El cas més típic i conegut és la Mola de Sant Llorenç de Munt, però hi ha molts altres exemples (vegi's DECLC vol. V, mot *mola*).

(24) Per exemple, el puig de la Mola, en la confluència del: termes d'Olivella, Oleseta, Begues i Avinyonet només té paret vertical per la banda sud.

(25) DCECH vol. IV, p. 675, DECLC vol. VI, p. 704.

(26) En tots els casos, tret de les fites, element especialitzat a marcar límits, s'indiquen llocs naturals. No és pot aduir en contra el cas de Vila-seca perquè és dubtós, ni el de la villa Ferriol perquè el que compta és la sitja (forat) que hi ha al costat.

(27) Vegi's el DCVB, mot *verrató*.

(28) Encara que en toponímia es solen mantenir els mots, no els significats canviant els mots, sempre hi ha excepcions. Per exemple, dos quilòmetres a llevant del Verrató, el

torrent dit de les Tortes és anomenat en un paper, no culte, del segle XVIII torrent de les Marrades.

(29) *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, mot *aqua*, col. 123 s.

(30) En un extracte d'un document de venda d'unes cases situades a la muralla del castell de Cunit (J. Alturo o. c. n.º 179). També en 1177 hi ha uns tal Dalmat i Guillem de Conilt, títol que fa pensar en els posseïdors del castell de Cunit (CSCV n.º 1113). Hi ha també una referència poc concreta a una donació feta per Ramon Berenguer IV del castell de Cunit a Dalmat de Cunit (Joan Avinyó Andreu: *Història de Cubelles*, Cubelles [Ajuntament] 1973, p. 79).

(31) S. Llorach o. c., p. 191 s.; E. Cruaïes o. c., p. 76.

Emili Giralt, poeta de Ribes a principis de segle (Premi Carbonell i Gener 1986)

1 Introducció

Hi ha diversitat d'opinions pel que fa a la data d'acabament de la Renaixença. Hi ha qui ha volgut fixar-la el 1877 amb la publicació de l'*Atlàntida* de mossèn Cinto Verdaguer. El que està claríssim. És que la Renaixença suposa un reviscolament transcendent de la decadència iniciada als segles XVI i XVII i accelerada a partir del XVIII. Aquest reviscolament s'inicià en el camp literari a partir gairebé de zero, i es tardaren molts anys a restablir la comunicació amb la literatura clàssica catalana dels segles XIII, XIV i XV.

Molta gent ha volgut definir Catalunya com un monstre amb el cap gros. Aquesta deformació vindria a ser la ciutat de Barcelona. Era lògic doncs que la capital representés un filtre, per on calia passar tota la literatura i cultura abans d'escampar-la pel país. Partir de zero fou un fet comú a tots els Països Catalans. Als indrets amb menys comunicació amb la capital, o amb mentalitat més rural, i per tant més conservadora i refractària a assimilar noves idees i influències, aquesta evolució es dona d'una fàscia molt més retardada i lenta. Quan la Renaixença era superada als nuclis més cosmopolites i culturalment actius (Barcelona, Sitges...) per l'anarquia modernista, i posteriorment pel noucentisme, a la Catalunya rural tot just hi havia una minsa Renaixença adaptada a l'esperit d'uns pobles que començaven a superar de forma més o menys positiva l'esperit tradicionalista del camp. I ho feien amb un patriotisme exaltat, cordial i terrenal, mantenint els antics valors intactes però afegint-hi el sentiment catalanista.

2 Emmarcament històric

Per estudiar la vida i obra d'Emili Giralt, cal fer-nos una idea més o menys aproximada del Ribes de principis de segle, ja que no es podria entendre la seva obra sense tenir-lo en compte.

Emili Giralt visqué de 1857 a 1927, però la major part de la seva producció literària la trobem datada en els darrers 25 anys de la seva vida, això és al segle XX. El segle XIX per a Ribes és un segle de molta agitació política, com arreu. Mica a mica l'hegemonia política en el poder municipal l'assoleixen les famílies més riques i amb més influència. S'arriba al segle XX amb una gran desigualtat social: els pagesos, que amb els sistemes molt antics de *colgats* i *capficats* podien allargar indefinidament els contractes de conreu, es quedaren de sobte sense terres i sense res a causa de la tragèdia de la filloxera, ja que no quedaren ceps vius i hagueren

ren de tornar les terres a l'amo. Els amos renovaren els contractes amb l'arribada del cep americà i ho feren d'una manera totalment favorable als seus interessos. Cal tenir en compte també les famílies enriquides amb el comerç a Amèrica, els *americanos*. Tot això està relacionat amb l'aparició dels patricis. Aquests eren propietaris o altres persones enriquides que normalment feien moltes coses en bé del poble. Fer coses en bé del poble implicava que els avantatges que gràcies a ells obtingué Ribes originessin més vincles que augmentaven el seu poder i influència.

Parlem ara d'obres públiques. El 1893 s'inaugurà l'Ajuntament actual, edifici de força gust artístic. El 1898 arribà el telèfon. El 1901, mercès sobretot als germans Jacas, es féu el modernista Hospital del Redós, obra de l'arquitecte Font i Gumà, i també la font pública de l'any 1906. El 1910 fa la seva aparició el primer periòdic: *Montgròs*. És també el 1910 quan s'inaugurà per obra i gràcia del senyor Francesc Marcer, potser el patrici més conegut, l'església nova de Ribes, que és obra del seu enginy, ja que ell actuà també a voltes com arquitecte i dissenyador, i de la seva capacitat econòmica. Això és una prova més del caràcter polifacètic d'aquests patricis de poble a principis de segle.

El municipi tenia l'any 1910, 1.945 habitants. Una trentena de famílies posseïa tot el poder cultural i econòmic, i mercès a elles, i més tard a d'altres persones, i a l'empenta que tenien, veiem com el 1910 apareix el setmanari *Montgròs* i el periòdic *La Penya*, el satíric *La timba* (1912), *Fulla social* (1914), *Castell de Ribes* (1916) i *La veu de Ribes* (1916). Tots tingueren una durada molt curta, el que més set anys. Malgrat que en alguns casos hi havia baralles entre ells, Emili Giralt publicà les seves comèdies i poemes a gairebé tots. El 1913 tingué lloc el *Primer Certamen Literari de Sant Pere de Ribes*. Fou una mostra cultural on es féu una clara defensa dels seus valors, de la pau del camp i de la pàtria. Tot això sota el signe d'Emili Giralt.

Aquesta activitat cultural del Ribes de principis de segle té com a centres una sèrie d'entitats. Aquestes van des de l'*Ateneu Ribetà*, que desplegà una intensa activitat cultural i del qual ben poc s'ha sentit a parlar passat el conflicte bèl·lic 1936-39 (seria interessant investigar el tema), fins al *Centre Recreatiu* on es reunien els rics del poble i al qual estaven vinculats Emili Giralt i altres patricis. Hem trobat, per exemple, referències a *La Penya* d'un sopar hominatge que es féu al poeta en el Centre Recreatiu.

No és fins més tard que neix el Centre d'Agri-

cultors Obrers, de signe clarament esquerrà i anarquitzant. En una interessant conversa amb un dels seus dirigents, encara viu, vam preguntar-li sobre les entitats citades més amunt, i respongué que també hi anaven menestrals, però donant a entendre que eren *dels altres*. Amb arrels en el nacionalisme podem citar el *Centre Català o Federal*, molt desconegut actualment.

Aquests patricis dels quals hem parlat feien vida entre Barcelona i Ribes. Alguns d'ells que ja començaven a escriure alguna cosa en els periòdics del poble varen passar a ciutat en els *bojos vint*. Suposem que Emili Giralt no es pot incloure entre ells car tenia llavors al voltant dels 63 anys.

3 Emili Giralt i Giralt (1857-1927): biografia elemental

La família Giralt és antiga a Ribes. En el segle XVII ja trobem aquest cognom a les actes municipals com a jurat, càrrec emparentat amb l'actual regidor, en els anys 1683 i 1687 entre altres.

Al capdamunt del poble hi ha la casa pairal de can Giralt. Diu la veu popular que uns parents es barallaren i un digué: Ara faré una casa igual a la teva i de cul a la teva. Un xic més avall i d'esquena a can Giralt, hi ha la Casa Gran, on encara avui viu la família Giralt. A la Casa Gran visqué i morí el poeta que estudiem, tal com es reflecteix en més d'un dels seus poemes.

Emili Giralt nasqué a Barcelona per causes accidentals. Segons sembla, tota la vida volgué que el consideressin un ribetà de soca-rel. L'esdeveniment va tenir lloc el 24 d'octubre del 1857.

Després de la infància, sovint tractada en els seus versos, estudià batxillerat, i tal com llegim, intentà tirar endavant la carrera de medicina.

Començà a demostrar les seves velleitats artístiques quan ingressà a l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Amb això podem fer-nos una idea del seu nivell social que li permetia estudiar allò que més li agradava.

Segons sembla féu diverses exposicions a Barcelona i a Ribes. Pintà reproduccions d'altres quadres («Los bebedores») i obres pròpies («El pont de la masia», «Mentre el pare fa la sesta», «A plena llum» i «El pati de la Casa Gran»).

Fou a principis de segle quan començà a dedicar-se a la literatura, i pel que podem llegir guanyà alguns certàmens literaris importants. Publicà els seus escrits en els periòdics esmentats i també a altres com l'*Eco de Sitges*. Allí se l'aprecià molt i se'l recordà, tant en la seva mort com en el cinquantenari d'aquesta.

Caldrà donar algunes dades biogràfiques més, que marcaren la seva trajectòria poètica i temàtica. És important la seva vida familiar, i sobretot cal parlar de la seva mare. A l'influx de la mort d'aquesta, a principis de segle, cal atribuir els seus poemes més coneguts i cordials. Així l'any 1912 té lloc un viatge a Mallorca amb la seva família. Publicà a «La Penya» alguns poemes amb temàtica mallorquina. La seva vida és com la de qualsevol benestant de l'època, l'oci li permeté desenvolupar la creativitat, i ho féu de gust, donant com a resultat un poeta. Així es definí ell mateix en algunes composicions referents al Ribes de principis de segle.

4 Emili Giralt poeta. Estudi temàtic

Anem a centrar-nos ara en un estudi més literari de l'obra de Giralt. Podríem optar per molts ordres, per exemple el cronològic o el que segueixen els llibres-recull. Hem escollit finalment

fer un senzill estudi temàtic de la seva obra. El mètode que emprarem serà aquest: prendrem un tema, mirarem els principals poemes on el tracta i com ho fa, en cercarem possibles influències anteriors i finalment prendrem una composició o diversos fragments de composició i els analitzarem detalladament.

No voldríem deixar de banda cap tema, però per a treballar millor pensem que cal centrar-nos en els principals. A través de l'anàlisi detallada de fragments o de poemes mirarem de sintetitzar els trets més característics de la seva tècnica poètica. Avancem però que normalment treballa en quartets i quartets, a voltes experimentant-hi. La importància de la forma és sempre mínima, car centra principalment el seu interès en el contingut. Tractarem les caramelles o els poemes dedicats a cançons en un grup a part, totes tenen una clara vinculació a la seva funció coral. Volem marcar aquí que per elaborar l'índex temàtic de l'autor ens hem basat fonamentalment en els periòdics «La Penya» i el recull «De tota mena». En la seva poesia ens fixarem en la publicada entre 1910 i 1915. Malgrat que els temes es troben per norma general entrelligats, creiem que aquesta divisió ens permetrà conèixer el seu caràcter com a poeta, els seus valors i a partir d'això la seva obra.

4.1 Idees sobre art

Anem per un poema publicat a l'*Eco de Sitges* i que ens permetrà jutjar més objectivament altres poemes, car en ell Giralt expressa el seu ideari estètic amb una religiositat que dona a l'art una certa puresa. Veiem en ell, també, la tendència a un idealisme, que pot implicar escapisme però alhora captació d'una «essència misteriosa», que és un tret clarament romàntic.

L'ART I LES IMATGES (estrofes)

«.....

Precisa en una imatge la guapesa?

per ella sola, no,

si no respon al fi d'aital bellesa;

la Fe, la devoció.

Ha d'ésser insubstancial, indefinida,

tota ella idealitat;

essència misteriosa d'una vida

que no té realitat.

Les obres immortals del paganisme

viuran, eternes, l'art,

mes dins del mateix art, el Cristianisme

forma una escola a part.

Les obres qu'ara's fan, afeminades,

en grupos espectants

podrán ser obres d'art, ben acabades,

mes no santes ni sants.

Hi manca dins la Fe, l'ésser prou destres

sentir purs ideals

i béurer en les fons místiques dels mestres

les aigües immortals.

Cercar-hi resplandors de llums dolcíssimes

aquell fiat del Cel

que han segellat en Verges i Puríssimes

Murillo i Rafael.

Deixem-nos de romàntics plasticismes

vestits d'argents i d'or

que al fi són oripells d'uns atavismes

que res diuen al cor.»

Podem veure que l'essència misteriosa a la que fa referència s'identifica d'una manera o altra amb la Fe. És partidari d'una poesia dirigida al cor (últims vers), i al mateix temps no elaborada («Deixem-nos de romàntics plasticis-

mes») però sí bàsicament inspirada («beure en les fons místiques»). D'una manera o altra coincideix en això amb el que preconitzava Maragall, però de forma molt més catòlica, encara que el gran modernista ja parlava d'un balbuzeig diví que brolla a través del poeta. Potser això és una de les causes que Emili Giralt no treballi gaire profundament la forma en els poemes que hem llegit, i que centri l'interès en el contingut.

4.2 La defensa de la ruralitat

En el certamen literari del 1913, l'ajuntament ofería un premi a qui millor alabés els avantatges de viure al camp. Emili Giralt el guanyà amb «Flaires del camp» on trobem una defensa de la vida tranquil·la del camp. Ho fa amb quartetes i presenta el camp com quelcom paradisiàc a través d'una descripció en la qual pas a pas fa una integració panteística de la seva persona en la natura i un creixement del sentiment de felicitat, expressat amb tòpics com el del retorn a la joventesa. També compta molt el seu sentiment religiós en tota la composició. Aquest panteisme religiós ens recorda Maragall. Com també aquests versos referents al brogit urbà: «Oh, no'l busqueu pas a ciutat / ni al remoreig d'una gran vila / aquell ambient de santedat / que deixa l'ànima tranquil·la». Recordem com a comparació aquells versos del Maragall modernista que en els goigs de la Mare de Déu de Núria diu: «I la ciutat se remou / brillant d'insomnis i fúria». Analitzem ara però uns fragments del poema amb què participà al certamen:

«Aquella dolça solitud
on s'hi mou l'ànima tranquil·la,
que té quelcom de beatitud,

no és a ciutat, ni és a la vila;

.....
Los que teniu el cor nafrat
pels desenganys o la vellesa,
en eixa dolça soletat
sentireu vàos de joventesa

.....
i a son perfum obrint-se el pit
brillaran pures les idees,
fora d'aquell etern brogit
i el baf del fum de xameneies;

.....
on sentireu del campanar
aquella dolça melangia
que amb lo llunyà ressò del mar
canta'l misteri de Maria.»

En aquests fragments (la composició és més llarga), trobem un tractament enumeratiu de temes com la calma al camp i poc a poc una integració en ell: la natura dona a l'home tota una sèrie de qualitats. Una composició d'aquest tipus dedicada a la natura sens dubte havia de portar en Emili Giralt, recordem l'apartat 4.1, referències a la seva fe catòlica. Ho fa a través del recorregut descriptiu, quan es troba al camp amb l'armònic so de les campanes que l'eleva a meditacions religioses que no he transcrit. També hi ha una clara referència a la ciutat i, com hem vist, amb una imatge molt concreta i eloqüent, les xemeneies.

La defensa de la ruralitat és un tema que es presenta al llarg de la Renaixença. No és fins al noucentisme, des del 1906 que hom l'abandona clarament. Dintre aquesta tònica renaixencista i del desig de reivindicar el poble on viu es pot inscriure aquest tema d'Emili Giralt.

[Continuarà]

Amb el suport de

